

НОВИ ПАЗАР У
СТАРОМ РУХУ И
НОВОМ ОДЕЛУ –
КУЛТУРА ЖИВЉЕЊА,
ТРАДИЦИЈА, ОБИЧАЈИ,
ВЕРОВАЊА

Уводник
Introductory journal article

Нови Пазар у старом руху и новом оделу – култура живљења, традиција, обичаји, веровања

Нина Аксић

*Кад погледам са бедема
видим диван град,
Нови Пазар мој завичај,
најмилиј' крај.
Њега красе споменици
Алтун-алема
и манастир Сопоћани,
стара тврђава.
Ћазим Чолаковић (извођач)*

Један од наших крајева са најдужом историјом, најбурнијим променама сваке врсте, великим успонима и великим падовима у економском и културном смислу, а опет крај у коме се опстајало и који се након сваког пада изнова будио сакупљајући у новој зори сва претходна искуства, јесте новопазарски крај – крај принчева и краљева, просветитеља, ага и бегова, босоноге раје, рудара, најбољих трговаца, караван-сараја, хоџа и монаха, манастира, џамија и синагоге, врбака уз реку, занатлија по селима и чаршији, сточара, индустријалаца, музичара и фолклораша, кола и шоте, крштења и сунета, свадби, сахрана и ценаза, изливања страве и хоџиног записа, пита и мантија, кафе и „шљиве”... По свему судећи, иако данашњи процеси трансформације начина живота доносе утапање у глобалну матрицу модерног друштва, овај крај остаје великим делом доследан својим традиционалним вредностима, онима које подразумевају и старије и новије слојеве традиције, које јесу једним делом променљиве, али чија подлога заснована на заједништву у различитости остаје и опстаје као константа.

Делом предочено богатство различитости навело нас је на идеју да новопазарском крају посветимо један темат у коме ће се сусрести истраживачи из различитих струка и њихови погледи на културу и традицију овога краја, те да на тај начин продубимо теме о којима се мање писало, да отворимо неке нове и сачинимо колаж попут сликара реализма, са неизоставном нотом субјективног романтизма, а уз помоћ теренске грађе, најпре оне коју су нам уступили саговорници, евоцирајући своје успомене и сећања на културу живљења, обичаје и веровања у новопазарском крају, али пуштајући нас да завиримо и у њихову садашњост.

Тако, аутори текстова утканих у овај темат приказују живот Новог Пазара као својеврсну егзотичну мешавину оријенталног, јеврејског, исламског и православног, свакако традиционалног, наслеђа народа који су живели и који већ генерацијама живе на истом простору. Неоспорне културно-историјске и друштвене промене, као и утицаји некада османске и дубровачке, а касније и европске културе, и промене друштвено-политичког уређења државе кроз историју, допринели су томе да су се обрасци народне традиције трансформисали и начинили нове традиције у које је уткан стари дух.

Стари дух Новог Пазара не би могао бити потпун без утискивања јеврејске културе у живот града, чему данас сведоче архивски записи, понека забелешка путописаца, као и део материјалне културне баштине опстале и након великог погрома Јевреја у Новом Пазару током Другог светског рата. Чедомила Маринковић је у својој студији *Монументална материјална култура Јевреја у Новом Пазару: историјски развој, верска инфраструктура и очување наслеђа* дочарала значај елемената материјалне баштине јеврејског становништва, сефардске заједнице, за њихов духовни и свакодневни живот у Новом Пазару, који је чинио новопазарски мозаик богатијим и егзотичнијим од краја осамнаестог века све до Другог светског рата. Прожимање заједница које су живеле на овој територији видљиво је било и у духовној и у материјалној култури. С обзиром на то да су Јевреји били становници и врсни трговци у урбаном делу новопазарског краја, овај рад нас уводи у сам епицентар дешавања и представља део материјалне културе урбаног простора, као и духовне, тј. верске праксе и културног идентитета Новог Пазара.

Богатство новопазарског краја посебно лежи у преплитању обичаја и традиција које су прожете јаким утицајем различитих религија – хебрејске, исламске и православне, од којих је најзаступљенија исламска. Како је један од основних аспеката традиционалне културе брига за опстанак, па самим тим и здравље, тј. оздрављење, свака религијска пракса увезана са народним искуством имала је различите

начине лечења, тј. садржала је сопствени корпус народне медицине. У тексту Сеада Шемсовића, *Синкретизам у народном лијечењу код Бошњака (на примјеру простора Санџака)*, аутор се бави синкретизмом у религијским праксама народног лечења код Бошњака. Посебан значај имају записи начина лечења забележени у овоме крају, као и њихова подела у односу на то на који начин се изводе и колики је утицај исламске вере на обрасце наслеђене из паганског периода.

Искуство, прагматичност и опстајање основни су обрасци живљења који су карактерисали све руралне заједнице у новопазарском крају. Тако и ауторка Ања Глишовић у своме тексту *Сећање на живот на селу. Теренско казивање о одрастању удомак Новог Пазара* представља културу живљења у српској сеоској заједници, њене промене до којих је долазило услед друштвено-политичких промена у земљи и модернизације, али и константу која се тиче значаја духовности, православне вере, нематеријалних традиционалних елемената, предака, порекла и др., а све то кроз сећања једног казивача.

Незаобилазни сегмент културе живљења, од кога све полази, али који је у традиционалној култури често табуисан и, због прагматичности патријархалних заједница, углавном невидљив, па чак и могуће проблематичан, јесте љубав. Ту снагу љубави, али и за њу везане забране, као и табуе у вези с њеним испољавањем, дочарава нам ауторка Елма Халиловић у своме тексту *Лирске љубавне песме у Фолклорној збирци Хусеина Дердемеза. Од традиције до промена*, анализирајући тему љубави у поезији Х. Дердемеза, а постављајући је у општи животни контекст заједница у новопазарском крају у другој половини 20. века, оних које се налазе у „једном економски и културно изолованом патријархалном свету, који пролази кроз битне социјалне и културне промене”.

Природни след једне љубави, а посебно значајан тренутак у животном циклусу јесте свадба. Брак је у овоме крају представљао институцију у оквиру које је најважнија функција била обезбеђивање наследника породици. Ипак, како су се времена мењала, тако се мењао и појам брака, а са њим и свадбени обичаји. Ове промене елемената у свадбеним обичајима градског подручја, које утичу на комплекс свадбених обичаја у бошњачкој заједници, предпочила је, на основу резултата својих етнографских истраживања, Биљана Анђелковић, у раду *Свадбе као огледало друштвених промена: континуитет и трансформација у свадбеним обичајима Бошњака у Новом Пазару*.

И као што смо на самом почетку поменули, један од можда и најважнијих и веома репрезентативних елемената традиционалног, али и савременог живота Новопазараца, па и свих оних који сврате у

Нови Пазар, јесте испијање кафе. Кафа је део свакодневице, опуштања пре, за време и након посла, окупљања жена у кући и размене актуелних дешавања у заједници, свадбених обичаја (прве снахине кафе), окупљања мушкараца у кафечајници, успорених погледа, лаганих разговора, али и пословних договора. О значају испијања овога напитка, а посебно истичући важност и утицај кафечајница и других угоститељских објеката који нуде турску/домаћу кафу, у друштвеном смислу, говори аутор Саша Недељковић у раду *Кафечајнице у Новом Пазару: друштвени, етнички, културни и религијски аспекти угоститељства у мултикултурној средини*. Тако текст С. Недељковића заокружује наш темат овим незаобилазним елементом културе живљења Новопазараца, али и кроз отварање једног сасвим новог поља истраживања пазарске културе, које нуди читав спектар могућности и приступа истраживањима новопазарског краја.

Једно од основних полазишта у стварању темата *Нови Пазар у старом руху и новом оделу: култура живљења, традиција, обичаји, веровања* било је интердисциплинарност, која је допринела осветљавању материјалне и духовне културе новопазарског краја из угла различитих научних дисциплина и на тај начин дала извесну ширину у погледу на поменуте теме. Кроз представљање тема из материјалне и духовне културе, које су аутори обогатили теренском грађом – важним сведочанством и извором за проучавање културе живљења, овај темат допуњава претходна истраживања сличне врсте, али и отвара бројне нове нише за даља истраживања. Тако смо овим тематом, колико је то било могуће, покушали и, надамо се, бар унеколико успели да до научне, стручне и сваке друге јавности допремо позитивним представама о Новом Пазару, заснованим на емпиријским истраживањима представљеним с научном објективношћу.

Нина Аксић / Nina Akić
Етнографски институт САНУ, Београд /
The Institute of Ethnography SASA, Belgrade
E-mail: nina.aksic@ei.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0000-0003-1911-0907>

Примљено/Received: 19. 11. 2025.
Прихваћено/Accepted: 21. 11. 2025.